ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ Ղրուշ 100 ։
Այս Լրագիրը ամեն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի ։
Պօլիսէն դուրս գացած Լրագիրներուն փօսթային ծախքը առնողին վրայ է ։

Իր ջանին համար տուր մը հրատարակել ուզողը պիտի վճարէ տողին 40 փարայ ։
Նորատիպ գրոց ծանուցումը ձրի է ։
Դուրսէն եկած Նամակներուն փօսթային ծախքը խրկողը պիտի վճարէ ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 10 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Տեղւոյս տաճկական Ճէրիտէի հավատիս լրագիրը և գաղղիական ժուռնալ լրագիրը Լօնտրայի արուեստից հանդիսարանին գացուելը պատմելէն ետքը մեծազօր տէրութեան երկրին թէ բերոցը և թէ արուեստաշէն բաներուն համար որոշուած պատուանշաններուն ցանկը կը դնեն․ որոյ երեքը վեհափառ Ինքնակալին է․ առաջին, բազմատեսակ անասնոց մորթերու հաւաքման մը համար․ երկրորդ, տեսակ տեսակ հաղուածներու հաւաքման մը համար․ որ զարմանալի բան մը գտաուած է․ և երրորդ, փղոսկրի և տեսակ տեսակ հաղուադիւտ ոսկորներու հաւաքման մը համար ։

Պատուանշան մը, Տաճկաստանի կարծր ցորեններուն և ծխախոտին և մեղրին համար ։

Ուրիշ պատուանշան առնելու համար անուանուածները ասոնք են ։

Բարձրապատիւ Մուստաֆա Նուրի փաշայ, և Գերապատիւ Մկրտիչ ամիրայ Ճէզայիրլեան․ և Պիլէզիկճեան Աղայք․ և Պ․ Մարկ և ընկերները․ և Պ․ Բավլըքի, և Պ․ Աքօզ և ընկերները, մետաքսի համար ։

Իպրահիմ աղա, տեսակ տեսակ ալուղ և քաթիֆէի համար, նոյնպէս և Հաճի Մուստաֆա աղայն ։

Տիւզեան գերապատիւ գերդաստանը, թղթերուն համար ։

Սամեայի ֆէրմէլաճիները, ոսկեթելով բանուած հագուստներու համար ։

Սօֆիալեանց կանայք՝ մարգարտով և ոսկեթելով և արծաթ թելով բանուած պիւրիւնճիւկներուն համար ։

Ոսկեթելով բանուած մէկ գեղեցիկ պիւրիւնճիւկի մը համար, որուն վարպետին անունը ծանօթ չէ ։

Դահիր աղա, շինած դանակներուն համար ։

Հասան աղա, շինած մկրատներուն համար ։

Քէհրիպարէ ձեռակերտներու համար Նահիմ աղա, և քէհրիպարէ մուշքարշի բերաններու համար Խօճա Միհրան ։

Տաճկերէն և արաբերէն և պարսկերէն գիրքերու մը հաւաքման համար, պատուոյն տիրոջը անունը անծանօթ ։

Եգիպտոսի փոխարքայ բարձրապատիւ Ապպաս փաշային, կակուղ ցորենի համար ։

Խօճա Ըսպաբէլ Համիտ․ քանի մը բնական բերքերու համար ։

Դաւիթ Միւսլիմ, տեսակ տեսակ արմատներու հաւաքման մը համար ։

Միսիր Պլնեաա․ բանջարեղէններու (զավզավաթի) համար ։

Թունուզի կուսակալ բարձրապատիւ Ահմէտ փաշայն․ ցքահան գործիքէ հանուած քանի մը տեսակ անուշահոտ ջուրերու համար ։

Հետեւեալ անձինքներն ալ թէպէտ պատուանշան մը չեն ստացած, բայց արուեստաշէն և բնական բաները քննողները անոնց խրկածներուն ալ հաւնելով պատուաւոր յիշատակութիւն մը ըրեր են ։

Եաղլըքճի էսնաֆը, ծխախոտի և տակի քէսէներու և ուրիշ իրենց արուեստին վերաբերեալ ամեն գործուած և շինուած բաներուն համար ։

Պիւքիւճեանց կանայք, [illegible] բռուած ոսկի ամաններուն համար ։

Պ․ Յովհաննէսեան կինը և Պ․ Կարապետեան կինը, ասեղով բանուած բեհեզներու և լաթեղէններու համար ։ Այս երկու ճարտարութեան կանանց ալ ըլլալը ադքանով չի հասկցուիր․ բայց ժուռնալին մէջն ալ ասկէց աւելի բան մը նշանակուած չէ ։

Խաֆաֆ էսնաֆը, տեսակ տեսակ բանուած զարդարուն ոտքի ամաններու համար ։

Սօֆիայի պուչախճի էսնաֆը․ շինած դանակներուն համար ։

Ինճիր քէօյի գործարանը, տեսակ տեսակ ապակեղէններուն համար ։

Պէյքօզի քովի Սուլթանիէի գործարանը, յախճապակի (չինի) ամաններուն համար ։

Սաիտ աղա մուքարշի բերաններուն համար ։

Մեծապատիւ Իշհամ փաշայ, մըռբայրքեններու քանի մը տեսակին հաւաքմանը համար ։

Եգիպտոսի կուսակալ բարձրապատիւ Ապպաս փաշայն․ և Պ․ Լաքէնա և ընկերք․ բամբակի համար ։

Միսքճի էսնաֆը, կիւլ եաղներուն համար ։

Թաշճիները՝ արեւելք ելած և Ֆըռէնկ մերմերի բռուած քարերէ շինուած աղուոր քանդակներուն համար ։

Հաճի Ալի Մէճպուր․ բանուած կաշիներու և մորթերու համար ։

Միսի Միւլէյման, ոսկեղէններուն համար ։

Բոյումճի էսնաֆը, արծաթեայ խարաքանդակ (քաքմա) շինուածներու համար ։

Փէսճիները և շալճիները, իրենց արուեստին համար ։

Բանուած մետաքսեղէններու և մետաքսէ և բամբակէ լաթեղէններու և տախտակէ արուեստաշէն տօղրամաներու համար ալ պատուաւոր յիշատակութիւն եղած է․ բայց անոնց տէրերը անծանօթ մնացած են առ այժմ ։

Լօնտրայի արուեստից համաշխարհական տեսարանը բացուած ատենը, որ ամեն տեղէն ուղուածին պէս Տաճկաստանէն ալ բնական բերքեր և արուեստաշէն բաներ ուղուեցան, շատ մարդիկ մտածեցին որ բնական բերքերը ինչ որ է նէ բնութեան շինած բաներն են, և անշուշտ Տաճկաստանի ընդարձակ երկիրներէն՝ եւրոպացիներուն տեսնելու և հաւնելու արժանաւոր բաներ կրնան գտնուիլ․ բայց արուեստական բան մ՚ինչպէս հաւնեցնելու է այն ճարտարներուն, որ մինչեւ հիմա գտնուած արուեստներուն կատարելութիւնը վերջին աստիճանի մօտեցնելէն զատ՝ նորէ նոր բաներ ալ կը հնարեն․ և կրնանք ըսել թէ ամեն օր Եւրոպայի մէկ կողմը նոր արուեստական գիւտ մը կը գտնուի ։ Ասոր արուեստաւորները լաւ մեծի մասին իրենց ձեռագործները՝ գերագոյն հրամանին հնազանդելով խրկեցին․ չէ թէ պատուոյ նշան առնելու կամ պատուաւոր յիշատակ մը ստանալու․ այլ եւ խրկած բաներնուն վրայ նայող գտնուելուն ալ յոյս չունէին ։ Սակայն այս ցանկը կը ցուցնէ որ՝ Տաճկաստանի մէջ ալ էփ աղէկ վարպետ արուեստաւորներ կ՚ան եղեր․ որ գործերնին եւրոպացւոց հաւնեցուցեր են ։ Կան քանի մը բաներ․ որոնք Եւրոպայի գործածական չեն․ ինչպէս ըսենք ֆէսը․ թէպէտ այս ալ շինուիլ կայ հոն․ ասոնց հաւնուիլը կը յուսայու էր ։ Բայց քանի մը բաներ ալ կան որ մենք Եւրոպայէն ելածները կը հաւնինք․ եւրոպացիք Տաճկաստանէն ելածներն ալ գովութեան արժանի գտեր են․ ինչպէս են բանուած մորթերը և կաշիները․ որ Կոստանդնուպոլսոյ խօճա‑[illegible] Գաղատիայէն եկածը կ՚առնեն․ բայց բոլոր Եւրոպայի վարպետներուն վկայութեամբը (քանզի սպատիւ արուեսը այս ըսել է), Տաճկաստան ալ աղէկ կաշի և մորթ բանող խաղախորդ (տապախ) կայ եղեր ։ Ըմլաները և խալիճէները և ուրիշ մետաքսեայ շինուածները՝ Փռանսայի Լիոն քաղաքի գործարաններէն ելածները հոս ընդունելի են․ բայց հոս մեր երկրի ելածներն ալ աղէկ են եղեր ։ Պատուոյ նշանները և պատուաւոր յիշատակութիւնները՝ մեր երկիրներէն գտնուած արուեստաշէն բաներուն յարգը մեզի ճանչցուցին․ այս մօքով կրնանք ըսել որ․ Լօնտրայի արուեստից համաշխարհական փանդխտարանը՝ Տաճկաստանի արուեստներուն ալ օգուտ ըրաւ, արուեստաւորները յարգի ընելով ։

— Միրի‑լիվա մեծապատիւ Մուստաֆա փաշայն Թօփճի‑պաշի աստիճանով Ատէնէն Նահանգին ընդհանուր կուսակալ անուանեցաւ ։ Առաջին անգամն է որ Միրի լիվայի մը առանց ֆէրիք ըլլալու Թօփճի‑պաշի կը տրուի․ և ասիկայ Մուստաֆա փաշային արժանաւորութեանը հատուցուած վարձք մըն է․ որովհետեւ յիշեալ փաշայն բազմահմուտ և ճարտարամիտ մարդ մըն է ։ Անցած ուրբաթ օրը 26 հոկտեմբեր․ բարձրապատիւ Մուստաֆա փաշայն վեհափառ Ինքնակալին ներկայանալու պատիւ ունեցաւ ։

— Կոստանդնուպոլսոյ նեղուցը բանելու համար շոգենաւերուն ընկերութիւնը՝ որուն վրայ առաջ խօսած եմք․ նոյն շոգենաւերը շինել տալու գործը Պ․ Մանօլաքի Պալթացցիին ապսպրած, և գինն ալ կտրած էր․ որովհետեւ շոգեշարժ մեքենաներուն ձիու ուժի վրայ․ և նաւուն շէնքին ալ մեծութեանը վրայ չափը կտրուածի պէս բան մըն է ։ Բայց քանի մը նաւ մէկէն շինուելուն համար՝ Պ․ Մանօլաքին Լօնտրայէն գիր առեր է որ իրենց հոս խօսած գինէն վար պիտի չինուի․ և ասով թէպէտ եղած սակարկութեանը համեմատ Պ․ Մանօլաքին ստակը լման առնէր նէ՝ 1300 քէսէ ըստակի չափ շահ կ՚ըլլէր․ բայց ինքը այս շահը չուզելով՝ յիշեալ ընկերութեանը յատուկ գրով մը կը ծանուցանէ որ՝ այն շահը ընկերութեանը կը թողու ։ Ընկերութիւնը ասոր նամակը բարձրապատիւ փոխարքային կուտայ, որ այն ալ նոյն ընկերութեան անդամ է ։ Բարձրապատիւ փոխարքայն թարգմանել տալով վեհափառ Ինքնակալին կը ներկայացընէ ։ Եւ որովհետեւ շոգենաւերը՝ այն 1300 քէսէ ստակն ալ վար չինջնալով՝ տալուն Պ․ Մանօլաքին շինել տալու յանձն առած գինը ուրիշներուն շինել տուածէն աժան կ՚ըլլար․ որով յիշեալ գումարն ալ ըստ իրաւանց կրնար Պ․ Մանօլաքին իրեն դրաւել, ասիկայ մեծազօր տէրութեան շոգենաւերուն ընկերութեանը ձգելը իրեն հաւատարմութեանը մէկ նշան մը ըլլալուն համար վարձուց արժանի էր․ ուստի վեհափառ Ինքնակալը հրաման ըրաւ որ Պ․ Մանօլաքին ալ շոգենաւու ընկերութեան անդամ ըլլայ․ տասն բաժին ալ անոր վրայ գրուի ։ Կայսերական հրամանին ՚ի գործ դըրւիլը ընկերութիւնը Պ․ Մանօլաքին խրկած շնորհակալութեան նամակին մէջ իմացուց ։

— Բարձրապատիւ մեծ ծովակալին տնօրինելովը՝ կայսերական շոգենաւերէն Թայիֆ անուն շոգենաւը ասկէց ետքը կանոնաւոր ճամբորդութիւն պիտի ընէ, Էօքէրի Ճէզիրէ շոգենաւուն հետ որ արդէն նոյն ճանապարհորդութիւնը կ՚ընէ․ և պիտի հանդիպի Ինէպօլու, Սինոպ և Սամսոն քաղաքները ։ Այս Թայիֆ շոգենաւը մեծաշէն բան մըն է․ և մեքենաները 600 ձիու ուժ ունին․ և որովհետեւ ձմեռը սեւ ծովը կը գեշնայ, և հասարակ շոգենաւերով ճանապարհորդութիւն ընողները անգամ շատ նեղութիւն կը քաշեն․

ուստի այս մեծ նաւուս նոյն ճանապարհորդութեան յատկանալը՝ մեծազօր տէրութեան իր հպատակացը վրայ ցուցուցած մարդասէր խնամոցը մէկ նոր նշանն է։

— Ռատոսէն լուր առնուած է որ բարձրապատիւ Խալիլ փաշայն կառավարութեան գործերուն համար Ռատոսէն ելեր և Անիպալի կողմն եկեր է։

— Անցած շաբթու Արնաւուտլուխի Պէրադ և Աւլոնիա և Տէլվինէ քաղաքներուն շարժէ կրած վնասը պատմեցինք։ Նոր եկած նամակները կը ծանուցանեն որ՝ Պէրադ և շրջակայները տակաւին գետնաշարժը կորած չէ. և երբեմն լեռներէն թնդանօթի ձայնի պէս ձայներ ալ կը լսուին. և վնասներ ալ պակաս չեն. և գեղացիք և քաղաքացիք իրենց հաստատուն բնակութիւնները ձգած, և վրաններով բաց տեղերը բնակած են։

— Սելանիկէն կը գրեն որ հոկտեմբեր 30ին (18ին) առտուան ժամ 9 և րոպէ 8, մէկ թեթեւ գետնաշարժ մը իմացուեցաւ. և 31ին ժամ երեքը քիչ մը անցնելով՝ նորէն գետնաշարժ եղաւ առաջինէն քիչ մը ուժեղ. և քանի մը անգամ ալ կրկնեց։ Շարժը հիւսիսէն դէպ 'ի հարաւ՝ քանի մը վայրկեան քշեց. և այն միջոցին երկինքին երեսը միգապատ էր։ Ժամ 5ու կէսին նորէն շարժ մը եղաւ նոյն չափաւորութեամբ։ Պէրադ և Աւլոնիա և Տէլվինէ սոսկալի շարժը եղած ատենը Սելանիկ բան մը չիմացուեցաւ. թէպէտ աշխարհագրական և երկրաբանական նկատմամբ իրարմէ շատ հեռու չեն. այս անգամ որ Սելանիկ աստնկ թեթեւ շարժեր կ'իմացուին նէ, կը վախցուի. չըլլայ որ ներսերը առաջկու պատմածներնէս ետքը աւելի սաստիկ և զարհուրելի շարժ մը եղած ըլլայ։

— Մուհարրէմ 10 (հոկտեմբեր 27) թուականով՝ մեծազօր տէրութեան կողմէն բոլոր եւրոպական դեսպաններուն հետեւեալ ծանուցական գիրը խրկուեցաւ։

« Պէյօղլուի թէատրոնին բացուելուն այս տարի ալ ժամանակը եկած է. ուստի և բացուած ալ է։ Եւ որպէս զի հոն գացողներուն հանգստութեանը և ապահովութեանը բնաւ մէկ կերպով վնաս մը չի դպչի, կարգադրուեցաւ որ հոն երթալու մարդոցը վրայ վիրաւորիչ զէնք կամ ցուպ (պաստօն) բնաւ չի գտնուի. և այս կարգադրութիւնս ձեզի իմաց տրուեցաւ, որ ձեր ներկայացուցած տէրութեանը հպատակ եղող անձանցը ծանուցանէք որ այս կարգադրութեանս համեմատ վարուին։

— Անցած շաբթու Մալթայի Բօրթֆօլիօ լրագրոյն գրած մէկ սխալ լուրը համառօտ մը նշանակեցինք։ Յարգապատիւ անձ մը նոյն նիւթոյն վրայ հետեւեալ յօդուածը խրկեր է մեզի, խնդրելով որ տպենք. և մենք ալ հոս տպեցինք։

« Իւսքիւտար գտնուած Երուսաղէմի ծախուած հողերուն և վրան շինուած շէներուն տիրութեանը կողմէն ինծի իմաց տրուեցաւ, որ ամսով մը յառաջ՝ Մալթայի Բօրթֆօլիօ լրագրին մէջ յօդուած մը հրատարակուած է եղեր, որ խօսերէն ըլլալուն և ազգէն քիչ մարդ կարդալուն՝ ուշ իրենց գիտութիւնը հասեր է։ Այն յօդուածին մէջ՝ ազգային խնդիրները և այն Իւսքիւտարի տանը վէճը իրար խառնելով, ծանր և նախատական բառերով հայու ազգին դպչող և սուտամուտ թնչուց լսուած և բոլորովին օտար և անվայել բաներ գրուած է եղեր։ Թէպէտ այն մէջի սուտերը՝ սխալները՝ սիրոյ և խաղաղութեան դէմ խօսքերն ու բառերն իսկ ինքնիրեն բաւական են իմաստնոց և ժամանակիս ու ազգիս քաղաքականութեանը հմուտ եղողներուն հասկցընելու որ այն յօդուածը մեզնէ չէ. բայց աս կարճ բողոքովս ալ յայտնապէս կ'իմացընենք յարգոյ հասարակութեան, որ այնպիսի գրուածքը ո՛չ Տիեզերաց մեծափառ ազգատոհմէն յառաջ եկած է, ոչ վէճի տակ եղած Իւսքիւտարու տանց տիրութեանմէն, և ոչ ալ ամենուին կաթոլիկ ազգէս մէկուն գրչէն, կամ բնաւ երբէք միտքէն ալ անցած է կամ իմացած. հապա այն Մալթայի լրագրին մայրաքաղաքս գտնուած անանուն թղթակիցներուն մէկէն, որ սխալ մխալ լսելով՝ ծուռ հասկնալով և ըստ իմաց բանը յարմարցընելով՝ ելեր գրեր ու խառներ է։ Այս բողոքս տեսնելով յարգոյ հասարակութիւնը, կը յուսանք որ ալ զուր տեղը ուրիշի որոյ և իցէ մեր ազգէն արատը չի մնայ »։

Գ. Պ.

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ. Հնդկաստանի ինկլիզերէն պօմպէյ թայմզ օրագիրը Հերաթու իշխանութեան ժառանգութեանը կռուոյն վրայ, որ անկէց առաջ պատմեցինք, հետեւեալ տեղեկութիւնը կուտայ։

« Քանտահարի սէրտարները, — որոց պաշտպան է պարսից թագաւորը, ինչպէս որ ետքը պիտի ըսուի —, Հերաթու տիրեցին։ Իմանալով որ Տօստ Մուհամմէտ խանը Քանտահարի վրայ կ'երթայ, անոր մէկ յարգական գիր մը գրելով ծանուցին որ իրեն բարեկամ են, սրտերնին անոր հետ է, և ամեն հրամաններուն հնազանդ են։ Նոյն ժամանակը ամիրին կամ հրամանատարին տղան Կուլամ Հայտար խանը իրեն Հերաթու վրայ արշաւանքը կամացընելով, սէրտարները փութացան 4000 զօրքով նոյն քաղաքը գացին, և հոն բնաւ իրենց դէմ կեցող չի գտան. ուստի բերդին տիրեցին, որ նախկին փոխարքայինն էր։

» Սակայն այս յաղթանակնին քիչ պիտի դիմանայ. որովհետեւ ամիրը երդում ըրած է որ՝ Քանտահարի տիրելով իրեն անձինը դէմ ըրած անարգանացը վրէժը պիտի պահանջէ։ Կ'ըսուի որ Եար Մուհամմէտ խան փոխարքային մեռնելու ատենը իր զաւակը պատուիրած ըլլայ Հերաթու բերդը ձեռքէ չի հանելու համար պարսից թագաւորէն օգնութիւն ուզելու։ Քանտահարի սէրտարները զիրենք պարսից թագաւորին պաշտպանութեանը տակը դրին։ Կ'ըսուի որ՝ հիմա Հերաթու մէջ 12,000 պարսից զօրք կան. Սէրտար Բիր Մուհամմէտ խանը՝ ամիրին տղոցը մէկուն հետ Քանտահարի վրայ կ'երթայ կոր »։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՂՂԻԱ։ Ֆռանսըզի կառավարութեան նախարարներուն միաբան հրաժարիլը անկէց առաջ պատմեցինք։ Հոկտեմբեր 27ին մօնիթէօր պաշտօնական լրագիրը նոր պաշտօնեայներ դրուելուն վրայ հասարակապետութեան նախագահին հոկտեմբեր 26 թուականով հանած հրամանագիրը կը դնէ. որ է այս։

Պ. Ռուայէն, Պուռժ քաղաքին բողոքոյ ատեանին ընդհանուր հոգաբարձուն Պ. Ռուհէին տեղը արդարութեան պաշտօնեայ։

Պ. Դիւրկօ, Ֆռանսայի Բէր ըլլած ատենակալներէն, Պ. Պառօշին տեղը արտաքին գործոց պաշտօնեայ։

Պ. Ֆիւօ, Ֆռանսայի էնսթիթիւ ըսուած ճեմարանին անդամ, Պ. Տօմպինօ տը Բրուզէյլին տեղը հասարակաց կրթութեան և կրօնական գործոց պաշտօնեայ։

Պ. Դօրինեի, Փարիզու բողոքոյ ատեանին նախկին ընդհանուր փաստաբան. Պ. Ֆօշէին տեղը ներքին գործոց պաշտօնեայ։

Պ. Բասլէ տը Բաղապիանքա, օրէնսդրաց ազգային ժողովոյն պատգամաւոր, Պ. Պիւֆէին տեղը վաճառականութեան և երկրագործութեան պաշտօնեայ։

Պ. Լաքրօս. օրէնսդրաց ազգային ժողովոյն անդամ և նոյն ժողովոյն նախագահին փոխանորդ, Պ. Սանէին տեղը հասարակաց շինուածոց պաշտօնեայ։

Պ. Լըռօա տը Սէնթ Առնօ, Փարիզու բանակին երկրորդ բաժնին զօրապետ, Պ. Ռանսօնի զօրապետին տեղը պատերազմի և զինուորական գործոց պաշտօնեայ։

Պ. Հիբբօլիթ Ֆօրդուլ, օրէնսդրաց ազգային ժողովոյն անդամ, Պ. Շասլու Լօպային տեղը նաւական զօրութեան և գաղթականաց տեսուչ պաշտօնեայ։

Պ. Պընտէլ. կառավարութեան ելեւմտից ընդհանուր տեսուչը Պ. Աշիլ Ֆուլին տեղը ելեւմտից տեսուչ պաշտօնեայ։

Պ. Մօրա, Պ. Բառլէէին տեղը ոստիկանութեան տեսուչ։

Պ. Ռուայէն և Պ. Պընտէլ Փարիզ չի գտնուելնուն համար՝ Պ. Ռուայէնին գործը Պ. Ֆիւօ, և Պ. Պընտէլին տեղը Պ. Դիւրկօ տեսչութիւն պիտի ընեն։

— Ներքին գործոց տեսուչ Պ. Լէօն Ֆօշէ նախարարին առաջարկութեամբը և հասարակապետութեան նախագահ Լուի Նաբոլէոնին հոկտեմբեր 21ին տուած հրամանաւը պաշարման վիճակի մէջ դրուեցան Շէր և Նիէվռ բաժինները. որ Լօառ գետին երկու կողման երկիրներն են։

— Շէր բաժնին Սանսէր քաղաքին մէջ ելած աղմուկին բուն ծագումը, որուն պատճառաւը Շէր և Նիէվռ բաժինները պաշարման վիճակի մէջ դրուեցան, Ֆռանսըզի Ժուռնալ տը Լ'էնտր օրագիրը աստնկ կը պատմէ։

« Սեպտեմբեր 10ին Ֆիւէ գիւղը հասարակականները (քօմիւնիսթ) մէկ գինետուն մը ժողովք ունէին. նախագահնին ատենօք ազգային պահապան զօրաց հրամանատար էր։ Այն օրը մէկ նոր ընկեր մը պիտի առնէին մէջերնին, որ 25 տարուան երիտասարդ մըն էր. արուեստիւ փօղրամաճի։ Երկու եղբայր այս մարդը առին գինետունը խօթեցին, և ժողովքին տեղը մտնելնուն պէս դուռը ետեւէն նիգով (սիւրկիւյով) գոցեցին. եղբայրներուն մէկն ալ դրանը քովը կայնեցաւ որ չըլլայ թէ մէկը դրսէն դրանը քովէն մտիկ ընէ։ Սեղանի մը վրայ՝ գինիի սրուակներու հետ մէկ երկայն դաշոյն (խանչէր) մը կար. երկուք ալ վառած կանթեղ։ Նախագահնին կարմիր թևնոց մը հագաւ. և նոր ընկեր ըլլալուին ըսաւ. սա դաշոյնը կը տեսնաս. ատով սուտ եղբայրներէն և հասարակապետութեան մատնիչներէն վրէժ կ'առնուի. հիմա այս դաշոյնին վրայ հրապարակական երդում պիտի ընես։ Աչքերը կապեցին. դաշոյնը բռնել տուին. և նախագահը ըսաւ. երդում կ'ընես մի որ մեր իրաւունքը պաշտպանելու համար մեզի հետ երթալու կանչուելուդ առաջին անգամին գաս։ Պատասխան. երդում կ'ընեմ։ Նախագահը. երդում կ'ընես որ մեզի հետեւելու համար մէկ դի ձգես հայրդ, մայրդ, կինդ, տղայքդ և ազգականներդ։ Պատասխան. այդ չէ. կարգուած ըլլամ նէ՝ ձեզի հետեւելու համար կինս չեմ կրնար ձգել։ Ընկերութեան անդամները այս անակնկալ պատասխանույս վրայ ապշեցան. և ամեն մէկը կ'աշխատէին նոր եղբօրը հասկցընելու որ, առաջին երդումը ընելէն ետքը երկրորդն ալ ընել պէտք է։ Մարդը սոսկում մը բռնեց. որովհետեւ ասոնց խօսքերուն կարգը սպառնալիքներ ալ կային. և երդում ընելու ալ հաճածի պէս էր. որ նախագահը ըսաւ. երդում կ'ընես մի որ հասարակաց ապահովութեան համար և ժողովոցեան անունովը քեզի մէկ մարդ մը կամ շատ մարդ ցոյց տրուի նէ՝ այս դաշոյնը անոնց դէմ գործածես։ Նորեկ եղբայրը այս խօսքիս բոլորովին կատղելով՝ աչկաշ չափը անցաւ պօռաց. աչքին վրայի կապը հանեց քովիններուն երեսը նետեց և ըսաւ. կ'ուզէք որ ես մարդասպան ըլլամ. աղէկ. բայց ես չեմ ուզեր. դուք գէշ մարդիկ էք։ Այս ըսելով մէկէն ձգեց ելաւ դուրս. բայց անհանգստութենէ և վախէ ալ ազատ չէր։ Մնացածները խմելու նստան, որպէս թէ բան մը չէր եղած. և գիշերը ուշ ատեն ելան գացին։

» Կիրակի օրը նոյն ընկերութեան անդամներէն քանի մը հոգի Կօրդօրօն գեղի ձուլարանին գինետունը գացին խմելու. վերոյգրեալ փօղրամաճին հոն գտան ու հետը կռիւ ընելու պատճառ մը փնտռեցին և գտան. կռիւը մեծցուցին և ծեծկուուքի սկըսան. փօղրամաճին շատուորի դէմ մինակ ըլլալով՝ հոն մեռածի պէս ինկաւ. վտանգաւոր վիճակի մէջ վիրաւորեցաւ. և ասոր ազգականները Սէն Ժերմէն Սիւր Լ'Օպօա քաղաքին քաղաքապետին գանգատ ըրին։ Անիկայ Սէնդ Ամանտ Մոնռօն քաղաքի դատաստանական հոգաբարձուին բանն իմացուց. որ նոյն հետոյն բանն եղած տեղը գնաց. և երդում ընել տուող ժողովքին գտնուողները բռնելու հրամանագիր հանեց։ Զինուորները այս մարդիկը բռնեցին բանտը տարին։ Առաջին անգամ բռնուածներուն ըսածէն ուրիշներուն ալ բռնուիլը պէտք եղաւ. որոց մէկն էր Սբրէսի քաղաքին նախկին քաղաքապետը, Պ. Տէմանօ։ Ասոնք բռնուած ատենը աղմուկը փրթաւ, որուն պատմութիւնը մեր ընթերցողները արդէն գիտեն »։

ԱՆԳՂԻԱ. Ինկլիզի մօռնինկ բօսթ օրագիրը հետեւեալ յօդուածը կը պարունակէ։

« Արուեստից հանդէսին խաղաղիկ դիմամարտութիւնը սկըսած ատենէն ամեն մարդու հետ մենք ալ ըսած էինք որ, այն ձեռագործներուն ամենուն մէջ, որ բարակ բանուածք, և անոր համար ալ արուեստականութեան հանճար կ'ուզեն. մենք ուրիշներէն վար պիտի երեւինք։ Այս գուշակութիւններնիս ըստ մասին լեցուեցան։ Ամենուին հակառակութիւն չի վերցըներ, որ մեր դրացիները (Ֆռանսըզները) խիստ բարակ վարպետաշէն մետաքսեղէններով և շալերով և ժապաւէններով (շէրիտներով) մեր վրայ յաղթանակ կանգնեցին. և մեզի զարմանք կուգայ որ՝ այս վարպետաշէն ձեռակերտներուն համար Ֆռանսըզներուն տրուած առաջին կարգի պատուադրամը աւելի շատ չեղաւ »։

Այս խօսքովս յայտնի է որ ինկլիզ օրագիրը ինկլիզներուն շատ կը դպչէր. չէ թէ բացարձակապէս անոնք աստնկ բաներու մէջ վար ցուցընելով, այլ Ֆռանսըզներէն ալ վար ցուցընելով, որ ինկլիզներուն իրենց այս ազգին դէմ ունեցած բնական հակառակութիւնը անտանելի կ'ընէ. ուստի նոյն լրագիրը վերոյգրեալ խօսքերէն ետքը իր ազգայինները շահելու համար անմիջապէս կը յարէ։

« Թէ և երբը մեր և հասարակաց գուշակութիւնը հաստատեցին ալ նէ՝ ասով մեզի վհատիլ պէտք չէ. որովհետեւ այս տեսակ բաներ շինելու ար-

ուեստին գերազանցութիւնը՝ միապետական կարողութիւններուն բարգաւաճած ըլլալուն նշան մը չէ. թէ որ ասանկ չըլլար նէ՝ խեղճ հինտիստանցիները աշխարհքիս ամեն ազգէն աւելի խելացի ազգը եղած պիտի ըլլային։ Ընաւ մէկ երկիր մը չի կայ որ մետաքսեղէններուն և կտաւեղէններուն և ասեղով բանուած բաներուն հարստութեանը և գեղեցկութեանը և բարակութեանը հաւասարի»։

Սակայն ուրիշ ազգեր՝ որ ասանկ ազգային ընդդիմութիւն մը չունենալով ոչ ինկլիզին և ոչ ֆռանսըզին դէմ, ամեն կողմէն անտարբեր են, միապետական կարողութեանց բարգաւաճելուն կողմանէ ալ ֆռանսըզները ինկլիզներէն վար, և մինչեւ լահօռ շալ բանող հնդիկ կանանց աստիճանը իջած չեն սեպեր։

ԱՒՍՏՐԻԱ։ Ինկլիզի Թայմզ օրագիրը կը գրէ. «Վիեննայէն հոկտեմբեր 21ին կը գրեն որ՝ Աւստրիայի կայսեր կողմէն Լօնտրա նստող դեսպանը Վիեննայէն գիր առեր է որ, երբոր Քօշութ ինկլիզի տէրութեան նախարարին (Ճօհն Ռուսէլին) հետ. կամ արտաքին գործոց տեսուչ մեծ ատենադպիրին (Լօրտ Փալմէրսթընին) հետ տեսութեան ընդունուի նէ՝ Աւստրիայի դեսպանը ինկլիզի կառավարութեան հետ ունեցած հաղորդակցութիւնը դադարեցընէ»։

Այս բանս է որ ինկլիզի «[illegible]» օրագիրը քիչ մը փոխելով կը պատմէ. որպէս թէ Աւստրիայի դեսպան Պ. Քօլէրին եկած գիրը ասանկ պատուիրած ըլլայ որ, Քօշութ Լօնտրա գալու ժամանակը Լօնտրայի հասարակութիւնը մէկ հրապարակական յարգանքի ցոյց մը ընելու ըլլան նէ՝ Պ. Քօլէր անցագիրը ուզէ և Լօնտրայէն ելլէ։

Ֆռանքֆօրդի գերմաներէն օրագիրը կ'ըսէ որ այս չի կրնար ըլլալ. որովհետեւ Աւստրիայի արքունիքն ալ գիտէ որ Ինկլթէռռա ասանկ օտարականներու ցոյց տրուելու յարգանքը արգելող կամ չափաւորող ատոխկանութիւն չի կայ. կառավարութիւնը ասանկ բաներու չի խառնուիր. ասիկայ գիտնալով Աւստրիայի կառավարութիւնը չէր կրնար ասանկ բանի մը համար իր դեսպանին ապսպրել որ ինկլիզի կառավարութեան հետ աւրըւելու նշան ցուցընէ։

ՍԱՐՏԵՆԻԱ։ Թուրինոյ կառավարութեան դիւանը, ինչպէս որ կ'ըսէ նոյն տէրութեան «[illegible]» օրագիրը օրէ օր աւելի կը բարեկամանայ Աւստրիայի հետ։ Աւստրիայի Թուրին նստող դեսպան Աբբօնիի կոմսը, և Սարտենիայի Վիեննա նստող դեսպան Ռեվէլ կոմսը՝ նոյն նպատակին հասնելու համար անդադար կ'աշխատին։ Մէկ երկաթ ճամբու մը վրայօք դաշնադրութեան գիր մը կը պատրաստուի. որ Նօվարայէն և Միլանէն անցնելով Ճէնովայէն Վենետիկ երթայ։ Նոր ատեններս Թուրին պաշտօնեից մէջ մէկ խօսակցութիւն մը եղաւ. որուն ներկայ գտնուելով Աբբօնիի կոմսը հարցուց թէ՝ Սարտենիայի կառավարութիւնը ինչ ճամբայ պիտի բռնէ լրագիրներուն Աւստրիայի դէմ հրատարակած թշնամութեան խօսքերը դադարեցընելու։ Տէ Ֆօրէսթա Մարքիզը պատասխան տուաւ թէ՝ այս հեղեղի պէս բան մըն է, մէկէն 'ի մէկ առաջն առնել չըլլար. բայց այս դժուարութեանս ալ ճարը կը գտնեմք։ Աբբօնիի կոմսը ըսաւ. շատ կը փափաքէի որ 1852ին ելլելու պատրաստուած յեղափոխական խռովութիւններուն առենը ինչպէս վարուելիքնին դաշնակցական գրով մը Եւրոպայի հիւսիսային մեծ տէրութիւններուն (Ռուսիայի, Աւստրիայի և Պրուսիայի) իմացընէիք։ Եւ ռուսաց տէրութիւնը ընդունեց Սարտենիայի տէրութեան առաջարկած վաճառականութեան դաշնադրութիւնը որ անոր հետ ընել կ'ուզէր. և քաղաքական պատճառով իր երկիրներէն Սարտենիա անցնող փախստականներուն յանցանքը ներել խոստացաւ։

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ։ Թագաւորութեան սահմանադրութեան 40 երորդ յօդուածն էր՝ որ յունաց թագաւոր եղողը յունադաւան պիտի ըլլայ։ Հիմակուան թագաւորնին հռոմէական է, և զաւակ չունի. թագաւորութիւնը պզտիկ եղբօրը պիտի մնայ, որ այն ալ հռոմէական է։ Ուստի նախարարներուն մէջ երկպառակութիւն մտած է. մէկ մասը սահմանադրութեան մէջէն այն օրէնքը բոլորովին ջնջել կ'ուզեն. մէկ կողմը կը հակառակին. և թէ որ չի միաբանին նէ՝ հակառակողներուն փոխուիլը պէտք պիտի ըլլայ կ'ըսէ Ֆռանքֆօրդի «[illegible]» օրագիրը։ Եւ օրէնքը ջնջուի նէ՝ թագաւորը նորէն Պավիերա պիտի երթայ եղբայրը հաճեցունելու համար որ ժառանգութիւնը յանձն առնու։

— Պ. Աղեքսանդր Հումպօլդ բրուսիացի գիտնականը Աթենքի լրագրոյն մէջ քանի մը տեղեկութիւններ հրատարակեց ասկէց քիչ մը ժամանակ առաջ հին աթենացւոց հինգ հարիւրներուն ժողովարան եղած տեղին Աթենքի մէջ գտնուելուն վրայ։ Թէպէտ մինչեւ հիմա գետինը հազիւ թէ մէկ տնաչափ խորութեամբ բացուած է, արդէն հարիւրէն աւելի արձանագրութիւն գտնուեր է. արձաններ, սիւներ, եւայլն։ Եւ ասոնցմով երկբայութեան տեղի չէ մնացած թէ հին ժամանակուան այն անուանի շէնքին տեղը հոս եղած ըլլայ։ Առջի բերանը փորուածքը քիչ մը ծանրըկէկ առաջ գնաց. որովհետեւ տեղը տիրողներէն ծախու առնել պէտք եղաւ. և անշուշտ մօտ ատենս գտնուած հնութիւններուն ամենէն երեւելիներուն մէկը ասիկայ կրնայ սեպուիլ։

ՉԻՆԱՍՏԱՆ։ Այս թագաւորութեան մէջ եղած ապստամբութիւնը ետեւէ աւելի զօրանալու վրայ է. Քանդոնի կործակալը պատերազմին տեղը գնաց. ապստամբները ասոր յանդուգն մէկ գիր մը խրկեցին. և ուզեցին որ մէկ օր մը առաջ պատերազմի ելլելու։ Կործակալը գիրը կարդալուն պէս զօրացը հրաման ըրաւ որ առաջ քալեն. ասոնք մինչեւ Սուն — Քինկ գացին և հոն կեցան. որ Շան — Քինկէն շատ հեռու չէ. և զօրապետը ինչ ընելիքը չի գիտնալու պէս կը կենար։ Ստոյգ է որ ապստամբները՝ կայսերական զօրքէն իրենց ձեռքը անցնողներուն հետ շատ բարբարոսութեամբ կը վարուին։ Ասոնց վրայ Մաքաօի մօտ Թանկճէմ ըսուած տեղէն 500 հոգիէ բաղկացեալ զինուորական խումբ մը խրկուեցաւ. ապստամբները ասոնք դարանի (բուսույի) բռնեցին. և մէջերնուն միայն տասն հոգի ազատեցաւ։ Քանդոնի հասարակութիւնը նոր սկըսան հասկընալ որ Թաթար զօրապետը իրենց ազգին մարդոցմէն աւելի սրտոտ չէ։

ԱԶԳԱՅԻՆ

Ազգային հոգեւոր և քաղաքական գերագոյն ժողովքներուն անդամոց փոխուելուն ժամանակը գալով, որ երկու տարի միջոց կ'ունենայ, այս մօտերս Պատրիարքարանը քանի մը անգամ ժողովք եղաւ նոր ժողովականներ ընտրելու համար. ուր ներկայ գտնըւեցան վսեմափայլ ամիրաները և երեւելի անձինք արուեստաւորներէն. և ամենուն միաբան հաճութեամբը առաջիկայ երկու տարուանս համար ժողովական ընտրուեցան հետեւեալ անձինքը։

Հոգեւորական գերագոյն ժողովոյ անդամք։

Տ. Թադէոս ծայրագոյն վարդապետ, փոխանորդ Արքազան Պատրիարքի և առաջնորդ Թէքիրտաղի, կրկին անգամ։
Տ. Յովհաննէս ծայրագոյն վարդապետ քարոզիչ Խաս գիւղի։
Տ. Յովհաննէս վարդապետ Սէթեան, քարոզիչ Պէշիքթաշու և Խուզկունճուխի։
Տ. Մկրտիչ ծայրագոյն վարդապետ Սառաֆեան, քարոզիչ Պէյօղլուի։
Տ. Պօղոս աւագ քահանայ Օրթագիւղի։
Տ. Գէորգ աւագ քահանայ մայր եկեղեցւոյ, կրկին անգամ։
Տ. Յովհաննէս աւագ քահանայ Իւսքիւտարու սուրբ Խաչ եկեղեցւոյ։
Տ. Երեմիա քահանայ Խաս գիւղի, կրկին անգամ։
Տ. Յարութիւն քահանայ Գալաթիայու։
Տ. Ստեփան քահանայ Սամաթիայի։
Տ. Յարութիւն քահանայ Պալատու։
Տ. Գրիգոր քահանայ Խարա կէօմրիւկի։
Պատուելի Պ. Գրիգոր զմիւռնացի Տ. Յովհաննեան, դասատու գիտութեց 'ի դպրատունն սուրբ Խաչի որ յԻւսքիւտար։
Պատուելի Պ. Պօղոս Տ. Պօղոսեան, կրկին անգամ։ Ասիկայ երկուց ժողովոց ատենադպիր ալ է։

Քաղաքական գերագոյն ժողովոյ անդամք։

Արքունի վառօդապետ Պօղոս ամիրայ Տատեան։
Արքունի ճարտարապետ Յովհաննէս ամիրայ։
Պետրոս աղա Խորասանճեան, կրկին անգամ։
Նշան աղա Մ. Բիշմիշեան։
Յակոբ աղա Պ. Քիւրճիխանեան։
Աւետիս աղա Պարտիզպանեան։
Նիկողոս աղա Միսաքեան։
Պօղոս աղա Պետրոսեան եաղըճի, կրկին անգամ։
Մանուկ աղա Խաբամաճեան։
Կարապետ աղա Թօփաթլըեան։
Գրիգոր աղա Վիչէնեան։
Մարտիրոս աղա Պէրպէրեան։
Մարտիրոս աղա Հովուեան։
Պետրոս աղա Թիւրեսքիեան։
Պօղոս աղա Սէմէրճեան։
Յակոբ աղա Նորատունկեան։
Մհտսի Աբրահամ աղա Թիւլպէնտճի։
Ենովք աղա Տէմիրճիպաշեան,
Պետրոս աղա Խաֆաֆեան։

Առաջին ժողովականները ամենայն անխոնջութեամբ և երկիւղածութեամբ կատարեցին իրենց պարտքը այս քսան և եօթը ամսուան մէջ, ցուցուցին յայտնապէս իրենց որովլը եղած բոլոր ազգային եկամուտը ու ծախքը թէ հիւանդանոցի համար. թէ տնանկաց համար և թէ ազգային պարտուց և այլոց պիտոյից համար։

Յետոյ ազգային երեսփոխան մեծապատիւ և գիտնական Յակոբ աղային Կռճիկեան այնչափ ատեն եղած հոգեւոր և ազգային ընդհանուր և մասնաւոր գործերուն համար երկար ճառ մը խօսեցաւ առաջի բոլոր բազմականաց. և ամենապատիւ Արքազան Պատրիարք հայրն ալ վկայելով ստուգութեան յատկապէս շնորհակալ եղաւ ելլող ժողովականաց, և օրհնեց թէ ելլողները և թէ նոր ընտրուածները։

— Կեսարացի յարգապատիւ Ֆրէնկեան Յակոբ աղային լրագրոյս 87 թուոյն մէջ Կեսարիոյ սուրբ Կարապետի վանքին ուսումնարանին վրայ գրած համառօտ խօսքերնիս կարդալով՝ բանը աւելի բացատրելու համար ամենապատիւ Արքազան Պատրիարք հօր հաճութեամբը այս յօդուածը մեզի խըրկեր էր Նոյեմբեր 2ին. խնդրելով որ լրագրոյս մէջ հրատարակուի։ Հոկտեմբեր 15ին գրուած է. մեր ձեռքը ուշ հասնելովը մենք ալ այս շաբթու հրատարակեցինք։

« Հայաստան պատուական լրագրոյն 35—87 թուով ազգայինին մէջ հրատարակուած Կեսարիոյ երկու գիւղերուն Թալասու և Մունճուսունի դպրատանց յառաջադիմութեանը և բարեկարգութեանը վրայօք եղած գովեստները երբոր կարդացի՝ յիրաւի մեծ ուրախութիւն զգացի. որ մեր համազգի եղբարքը այսպիսի ուսումնասիրութեան գովելի եռանդով մը կ'աշխատին հայկաբանութիւնը ծաղկեցընելու նոյն գիւղերուն մէջ. բայց զարմանք բերաւ մեզ նոյն յօդուածին մէջ պարունակուած մէկ սխալ կարծիք մը. որպէս թէ յարգոյ Դրմեան Մահտեսի Մկրտիչ գիտնական վարժապետը Կեսարիոյ Սուրբ Կարապետ վանքը այցելութիւն ըրած ատենը՝ հոն գտնըւած ուսումնարանին վրայօք երբէք ծանօթութիւն տուած չէ. և յիշեալ գիտնականին անոր վրայօք ունեցած լռութենէն ստիպեալ՝ հայաստան պատուական լրագրոյն մեծարգոյ պատուելի հրատարակիչք իւր ցաւակցութիւնը կը յայտնէ գանգատելով որ նոյն սուրբ վանքին ուսումնարանը ասկէ քանի մը տարի առաջ աղէկ յառաջադէմ էր եւայլն. այսքանս կրնամ ստուգիւ վկայել. որ գիտնական Դրմեան Մկրտիչ վարժապետին նոյն վանից ուսումնարանին պահած լռութիւնը Թալասու դպրատան վրայօք խօսածներուն հաւատարմութիւնը կը ցուցընէ։ Ըստոյգ է որ ասկէ վեց տարի առաջ նոյն սուրբ վանից գլխաւոր հոգաբարձու մեծաշուք արքունի ճարտարապետ ամիրային ուսումնասիրական խնամօքը խրկուած Խաչատուր վարժապետը, որ հիմա ինչպէս յայտնի է՝ Մունճուսունի դպրատան հայկաբանութեան դասատու է. երկու տարի շարունակ նոյն ուսումնարանը բարեկարգութեք յառաջ տարած էր. բայց հիմակուան պատրիարքական փոխանորդ արժանապատիւ Յովհաննէս վարդապետը նոյն սբ վանքը տեսչութեան չի գացած՝ այսինքն երեք տարի առաջ նոյն վարժապետին հրաման տրուած է. անկէ 'ի վեր է որ ուսումնարանը խափանուած կը մնայ. որ թէպէտ ազգասիրաց սրտին մեծ ցաւ է. բայց գիտնալ արժան է որ նոյն ուսումնարանին մինչեւ ցայսօր խափանուելուն պատճառը նոյն վանքին ունեցած պարտքն է. որ հիմայ արիաջան փոխանորդը թեթեւցընելու վրայ է. և իւր ուսումնասիրական փափաքն ալ այն է որ՝ այս պարտոյս վճարը կարգին դրուելէն ետեւ ուսումնարանը առաջին պայծառ բարեկարգութեանը բերէ. և ասիկայ ալ անշուշտ կ'ըլլայ մօտ ատենս Աստուծով Կեսարիոյ քաղաքին երեւելեաց միաբան հաւանութեամբը ու տնօրէնութեամբը»։

1851. Հոկտեմբեր 15.

Յակոբ Ֆրէնկեան.

Այս տեղեկութիւնս կը ցուցունէ որ յիրաւի յիշեալ վանքին ուսումնարանը հիմա առաջինը չէ։ Մենք 87 թիւ լրագրոյն մէջ միայն ըսած էինք որ հիմա այն տեղաց յառաջադիմութեան

լուր մը չի կայ․ որ ժամանակէ 'ի վեր և ինչ պատճառով այսպէս ըլլալը չէինք գիտէր որ ըսէինք ։ Ինչ ըսածնիս ալ միայն՝ Պ. Բրրմէան պատուելի Մ. Մկրտիչ վարժապետին լուսաւորենէն հանուած մակաբերութիւն մըն էր ։ Փըրէնկեան յարգապատիւ Յակոբ աղային իրեն խրկած յօդուածովը մեր մակաբերութեան սոսկ ըլլալը կը ծանուցանէ․ միանգամայն և նոյն ուսումնարանին որ ժամանակէ 'ի վեր և ինչ պատճառաւ հիմնական վիճակին մէջ գտնուիլը կ'իմացընէ․ և յայս կուտայ որ հիմնական արխաջան փոխանորդին աշխատասիրութեամբը քիչ ժամանակէն առաջին պայծառ բարեկարգութիւնը կը գտնէ Կեսարիոյ քաղաքին երեւելեաց միաբան հաւանութեամբը և անօրէնութեամբը ։ Մեր և բոլոր ազգասիրաց անկեղծ փափաքը՝ այս յուսոյ կատարումն է ։

— Փրանսըզի [illegible] ամսօրեայ տետրակներուն օգոստոս ամսոյ հրատարակածին մէջ, որ հոկտեմբեր 12 (ըստ եւրոպացւոց) սուրհանդակովը ձեռքերնիս հասաւ, մեծ ուրախութեամբ կարդացինք որ, Ռուսաստանի Մոսքուա քաղաքի Լազարեանց ճեմարանին մէջ հայկական գրականութեանց դասատու Պ. Մկրտիչ Էմինեան՝ Փարիզու [illegible] անունով ճանչցուած գրագիտաց ընկերութեանը անդամ անուանուեր է ։

Այս ընկերութիւնս Փարիզ քաղաքի մէջ հիմնեցաւ 1822 Թուին․ առաջ արեւելեան ազգաց պատմութեան և գրագիտութեան վրայ շատ անկատար էր եւրոպացի իմաստնոց տեղեկութիւնը․ մէկը առկեց հարիւր կամ հարիւր յիսուն տարի առաջ արեւելեան ազգի մը վրայօք սուտ և սխալ ինչ որ գրեր էր նէ՝ ամենն ալ անիկայ իբրեւ ճշմարիտ կը կրկնէին ։ Այս ընկերութեանս բարեպաշտ հիմնադիրները գիտնալով որ ամեն ազգի պատմութիւն իր ազգէն հարցունելու է, արեւելեան լեզուաց հմուտ մարդոցմէ այս ընկերութիւնս հաստատեցին․ որոնց գործը՝ այլ և այլ ազգաց սկզբնագիր մատեաններէն այն ազգաց գրագիտութեանը և պատմութեանը վրայօք տեղեկութիւն ժողվել է ։

Ուրիշ ազգերուն պատմութեանը վրայօք այս արդիւնաւոր ընկերութենս ձեռօք եւրոպացւոց վաստըկած տեղեկութիւնները մէկ դի ձգելով՝ միայն մեր ազգին վերաբերեալները խօսինք ։ Խաչակրաց պատմութեան քանի մը պարագաները, մանաւանդ Կիլիկիոյ և Անտիոքայ կողմերը եղած դէպքերը աղէկ հասկցունելու համար Պ. Տիւլօրիէ Մատթէոս Ուռհայեցիին հայոց պատմութեան մէկ մասը կը թարգմանէ․ Պ. Վիքթոր Լանկլուա մեր ռուբինեան թագաւորներուն դրամները բացատրելու կ'աշխատի․ որոց վրայ լրագրոյս մէջ խօսած եմք, և Պ. Լանկլուային մէկ նամակն ալ ամբողջ թարգմանութեամբ հրատարակած եմք ։ Պ. Սէն Մարթէն, որ այս ընկերութեանս հիմնադիրներուն մէկն է, և հիմա մեռած է, Խորենացւոյն աշխարհագրութեանը բացատրութիւն կը գրէ․ Արշակունի ցեղէն հայոց և պարսից թագաւորներուն պատմութիւնը կը շինէ․ որն որ մահը վրայ գալով չէր կրցած լմնցընել․ և Պ. Լաժառ 1850ին Պ. Սէն Մարթէնին գրածները ժողվելով և կարգի դնելով տպեց երկու միջակ հատոր ։ Նոյն Սէն Մարթէն Յովհաննէս Կաթողիկոսի հայոց պատմութիւնը թարգմանեց․ և այն ալ մեռած ատենը ձեռագիր մնալով՝ Պ. Լաժառ սոխկոյ ալ գաղղիերէն տպել տուաւ Փարիզ, 1841ին ։ Այն Յովհաննէս Կաթողիկոսի պատմութեանը վրայ ընդարձակ պատմական և բանասիրական տեղեկութիւն մը հրատարակեց Պ. Ֆէլ. Նէվ. [illegible] ըսուած ամսօրեայ տետրակներուն 1843ին դեկտեմբեր ամսոյ տետրակին մէջ ։

Ընկերութեան անդամներէն դուրս Խորենացւոյ պատմութիւնը լատիներէն և իտալերէն և անգղիերէն թարգմանուած են այլ և այլ իմաստնոց ձեռօք․ Եղիշէ թարգմանուած է գաղղիերէնի և անգղիերէնի․ Ագաթանգեղոս թարգմանուած է իտալերէնի․ Թովմա Արծրունին թարգմանուած է իտալերէնի․ Ղազար Փարպեցին և Արիստակէս Լաստիվերցին ալ գաղղիերէնի թարգմանուած են․ բայց տակաւին տպուած չեն ։ Պ. Բրոսէ, որ Պետերբուրգի կայսերական ճեմարանին անդամ է, Հայաստանի հին յիշատակարանները հաւաքելէն զատ՝ [illegible] մէջ որ 1840ին տպած է Պետերբուրգ գաղղիերէն լեզուով, կը խօսի Մատթէոս Ուռհայեցին ամբողջ և Վարդան պատմիչը թարգմանելու ։ Գալլիքրայի Միւնիխ քաղաքէն Պ. Նայման՝ [illegible] մը շինած է գերմաներէն, և 1836ին տպած է ։ Բրուսիոյ Պեռլին քաղաքէն Պ. Բէդերման՝ հայ պատմիչներէն ժողվելով՝ [illegible] համառօտ պատմութիւնը շինեց լատիներէն, և 1840ին տպեց Պեռլին ։ Ասոր այժմ հայկական պատմութեան և գրագիտութեան վրայ եւրոպացւոց աշխատութիւնը այսքան նշանակելը բաւական սեպենք ։

Պ. Մկրտիչ Էմին, [illegible] պատուական գրքուկով հայկական հին դպրութեան վրայ աղէկ տեղեկութիւններ տուած էր․ որուն վրայ Պ. Էտուարտ Տիւլօրիէ ճառ մը շինեց և կարդաց [illegible] առաջը, գովելով յարգը այնքան երեւցուց այն գիտական ընկերութեանը, որ պատշաճ դատեցին յիշեալ բազմահմուտ անձը իրենց մէջ առնել ։ Այսով Պ. Մկրտիչ Էմին մեծ առիթ և դիւրութիւն կ'ունենայ իւր ազգասիրական եռանդը 'ի գործ դնելու, մեր ազգին համար եւրոպացւոց մէջ մնացած ծուռ գաղափարները ջնջելու և անոնց տեղը ուղիղ ծանօթութիւններ տալու աշխատելով ։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԷՆ ԳՐՈՒԱԾ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

ՆԱՄԱԿ. Բ.

(Շարունակութիւն*)։

» Տուած պատասխանս մարդը քիչ մը շուարեցուց․ այն միջոցին՝ վերայիշեալ երկու խօսողներուն մէկուն բերնէն մէկ յիշոցքի խօսք մը ելաւ․ որ շատ աղէկ հասկըցուեցաւ ։ Գոնտուկտորը ըսաւ․ ասոնք մոլարացի են․ և յիրաւի այն պարոններուն խօսակցութիւնը քիչ մը եվելկէկ ազատ էր․ և Աստուծոյ անունը շատկէկ կը խառնուէր խօսքերնուն մէջը, առանց պէտք եղած յարգութիւնը տալու ։ Բովնիս կարմրուկ քիթը կրակ կտրեցաւ․ եղած ճենճաւ մազերը անկուեցան․ երբը կամաց կամաց այն խօսողներուն մօտենալով, և աւելի սաստկին իր խօսքը շեշտելով ըսաւ․ գարշելի անիծեալ․․․ քեզի կը ծանուցանեմ որ քոյ սրբոյն բոլոր կոչծակները և բարկութիւնները ։ Ամօթ բան․ սոսկալի և գարշելի բան․ խորին դատապարտութիւն ։ Ո՛վ Լինուոր․ ճերմակ մազով մարդ․ հայհոյութիւններուդ համար անիծեալ ես ։

* Տես Թիւ 80. 87.

» Հիմակուան քանատացիներն ալ իրենց նախնի Փրանսըզներուն պէս քաղաքավար և բարեկիրթ են ։ Հրամանատարը այս մարդս մէջքէն բռնելու գետը նետելուն տեղը, որ ես անոր տեղն ըլլայի նէ ուրիշ բան չէի ըներ, Բրմծիծաղով մը երեսը նայեցաւ ու ըսաւ․ պարոն․ յիրաւի շատ ուրախ եմ որ խօսքերս քեզի սաստիկ դժուար եկեր են ։ Այս ըսաւ ու կռնակը դէպ 'ի անոր դարձուց․ սկսաւ նորէն հանդարտութեամբ իրեն առաջին խօսակցին հետը խօսիլ ։

» Խսսաբարոյ Գոնտուկտորը, կերեւի որ երկու անգամ մեզի բռած կըշտամբանքէն սրտին թունա ելելը հանդարտեցընելու համար նաւուն սենեկապանը կամ մատռուակը (քիլէրճին) կանչեց, և գաւաթ մը սառով պաղեցուցած անանուխի ոգիք (պուդլու նանէ ռուհու) ուզեց․ որ գլորգըռիչ և ամերիկացիներուն շատ սիրելի խմաւք մըն է․ և բերին տուին ։ Բոլոր այս տեսարանիս միջոցը մէկ պօդընցի վաճառական մը պարզ և ծիծաղ երեսով մօտերնիս նստած՝ ծխախոտ կը ծամէր․ և մեր մէջը եղած խօսակցութիւնները ամենն ալ լսած էր առանց խօսքի մէջ խառնուելու ։ Անոր քիչ մը երեսը թթուեցընելէն հասկցայ որ Գոնտուկտորին անպատեհ խօսքերէն սիրտը նեղացեր էր ։ Գոնտուկտորը այն միջոցին իմ հոգւոյս փրկութեանը վրայօք հոգ ըլլալը մէկդի ձգելով կամաց կամաց գաւաթը բերնին կը մօտեցընէր, երբոր պօդընցին իրեն ձախ ձեռքովը սաստկութեամբ մը աջ ձեռքին զարկաւ․ որով ձեռքին գաւաթը գետինն ինկաւ կտոր կտոր եղաւ, և մէջի խմաւքը թափեցաւ ։ Այս ընելէն ետքը Գոնտուկտորին դիմացն անցաւ․ սկսաւ քթէն խօսելով այն մարդոյը նմանութիւնը ըսելու, որ սատուածաշունչ կը ցրուէն աղքատ անգլին և կը քարոզէն․ և անոնց բռածին պէս ինքն ալ խոժոռ նայուածքով մը Գոնտուկտորին վրայ նայելով ըսաւ․ մարդասպան, մարմնապաշտ, փղշտացի, մոլաբարոյ, որկրամոլ․ յաւիտենական դատապարտութեան տակ ինկած ես ։ Գոնտուկտորը բարկանալով սաստ երեսին պօռաց․ ինչ կ'ուզեսնքով ։ Գիտնաս որ ես Սամուէլ Ճօնէս Ինգլնտերն եմ, Կնեքթիքութի պաշտօնեայն և սատուածային խօսքին քարոզիչը․ բայց պօդընցին ձեռքը հարկէկ մէկ գաւազան մը կար որ կը դառնար և սաստկութեամբ քարոզիչին կռնակը կ'իջնար ։ Այն միջոցին խօսած խօսքերն ալ շատ օգուտ ըրին քարոզիչին կիբքը զարմանալի կերպով հանդարտեցընելու ։ Կ'ըսէր․ դուն Սեմիւէլ Պրայդքըմպէ ըսուած մարդն ես․ ամենը այսքան ։ Դուն չէիր մի որ գողութեան և մարդ զլխէ հանելու համար բռնուեցար, Սինկսինկին բանտը դրուեցար և անկէց ալ փախար, առաքինի մարդ ։ Խելքդ գլուխդ ժողվէ․ չէ նէ՝ քաղաք հասնելնուս պէս քու կին ալ ըլլալդ քաղաքին դատաւորին կը հասկըցընեմ, և քեզ անոր կը յանձնեմ ։

» Միայն հոս է որ սաստիկ խառնիխուռն բաներ կը պատահին․ կը տեսնես որ Ամերիկա սակաւին աղայութեան մէջ մէկ հսկայ մըն է․ և մինչեւ որ իրեն ահագին ճարպիկութեանը համեմատ բան մը գտնուի՝ ժամանակ անցնելու է ։ Եւրոպայէն բազմաթիւ մարդոց Ամերիկա գաղթելը․ և ամերիկացւոց զարմանալի բազմածնութիւնը հազիւ թէ քիչ մը Ամերիկայի անհուն պարապ տեղերը լեցընելու կարող կ'ըլլան․ տեղւոյն ընդարձակութիւնն ու բնակչաց թիւը սակաւին իրարու հետ համեմատութիւն մը չունին․ մարդս հոն աւելի պզտիկ․ և բնութիւնը աւելի մեծ կ'երեւի ։ Անիկայ մարդոյս ժրութեանը մէկ գրգռիչ մը կ'ըլլայ ։ Մէկ դիէն իրեն չորս դին գտնուած բաներովը զինքը պատած և գրեթէ ոչնչացած կը տեսնէ․ բայց իրեն իմացականութեանը հարկաւորապէս յաղթող հանդիսանալու ուժն ալ կ'իմանայ ։ Այն կրակոտ և աղքատ և աշխատասէր երիտասարդները կը նմանին, որ իրենց աշխատութեամբը մեծ հարստութեան հասնելիքնին խելքերնին կտրած ըլլալով բնականէն վեր կը հոգնին քրտինք կը թափեն․ և առկէց վըսեմ և շարունակ տեսարան մը կ'երեւի ։ Այս աշխատելու փափաքը․ այս բան տեսնելու տենչանքը․ բռնած բաներնուն չի յաջողիլը անգամ իրենց սիրելի կ'ընէ․ շատ աշխատելիք կ'ունենայ․ և այս աշխատութիւնը իրեն երջանկութիւն կը սեպէ ։ Ամերիկացին կ'աշխատի միայն աշխատելու համար, ինչպէս որ տղան ալ կ'ապրի միայն ապրելու համար ։ Անանկութիւնը բայն ելլելը շատ կը վախցընէր անիկայ․ ձիաւորը մէկ մը ձիէն իյնայ նէ՝ անկէց ետքը ձիուն վրայ աւելի աղէկ կը կենայ․ և աղէկ գիտնաս որ՝ շատ չանցնիր, զինքը կռնակէն նետող ձին աղէկ կը նուաճէ ։ Առաջ աղքատ էր․ հարստացաւ․ նորէն աղքատացաւ․ առեւտուրի մէջ կը մտնէ․ սակարկութիւններ կ'ընէ․ վախ կը քաշէ, յոյս կ'ունենայ․ ասոնք խաղու սեղանին գըլուխը եղած սրտի խաղալու պէս բաներ են ։ Ամերիկացին իրեն աշխարհքիս մէջ գտնուիլը կ'իմանայ չէ թէ հին ատենուան կրթութիւններուն պէս․ չէ թէ ծերերուն պէս, որոնց ոսկորներուն մէջ տկար փափաք մը կը թրթռայ, ինչպէս որ Չըրչիլ շատ աղէկ ըսած էր․ այլ նորահաս երիտասարդի մը պէս, որ իրեն աշխուժին և իրեն կեանքին աւելորդը ուրախութեամբ կը մսխէ․ և կրակի պէս վառանքներու մէջ նետուիլը իրեն սիրած զբօսանքներն ու հեշտութիւններն են ։

Կը յուսամ քանի մը օրէն Դեքսաս երթալու որ հոն մարդուն ու բնութեան մէջ այս մեծ պատերազմն Մեքսիքոյի ձորագետիները տեսնուածէն աւելի վայրենի է, և թէ որ քօմանչներուն թունաւորուած նիզակներէն կամ ռայֆլ ըսուած դանակով զինած դեքսասցիներէն ողջ ազատիմ նէ՝ տեսածս քեզի այն տեղուց կը գրեմ ։

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Պ. Շ[illegible]ր ճարտար բժիշկը, որ [illegible] նաւարանին բժիշկն է, նաւարանին գործը լմնցնելէն ետքը ամեն օր ժամ 5էն մինչեւ 11 ½, Վէզիր խանը [illegible] սենեակը կը գտնուի․ [illegible] ։

— [illegible] 12,000 [illegible] ։

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ԼՐԱԳՐԻՍ
[illegible] Յովհաննէս
Չամուրճեանց ։

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԵՆԴԻՍԵԱՆ
Ի ՎԷԶԻՐ ԽԱՆԸ